

Проф. др Александар ДРАШКОВИЋ

ВОЈНИ АСПЕКТ ДЈЕЛАТНОСТИ КРАЉА НИКОЛЕ ПЕТРОВИЋА ОД АТЕНТАТА У САРАЈЕВУ ДО СЛОМА ЦРНОГОРСКЕ ДРЖАВЕ ЈАНУАРА 1916.

Искрено се надам да нијесам усамљен у увјерењу да је откуцала и претпотоња ура, да се учини један овакав сабор људства, од пера, струке, ума и савјести, и то баш овим поводом. Овој високој црногорској кући, под чијим смо шљеменом, може само да служи на част, што је прва у овој земљи осјетила потребу, и нашла могућност да одужи један велики културолошки дуг прецима, и назначи путоказе потомцима, уприличавајући овај научни симпозијум.

Ове, 1997. године, поткрај овога суровога вијека, нанизао се ђердан од 76 година, откада је, измучено и дуговјеко тијело потоњег црногорског Краља-Господара, Николе Миркова Петровића, примила у себе једна туђа и негостољубива земља. За све то дуго вријеме, у овој врло знаменитој историјској фигури, изговорено је море ријечи, и написана читава библиотека књига и текстова; а све то што је казано и написано, осим занемарљивог броја часних изузетака – у шта не убрајам апологетику – садржински је опредјељивала једна устаљена константа; једна негативна одредница, по чијој се матрици углавном писало: ијетко, покудно, ружно, тенденциозно, субјективно, и – ненаучно. Зато, пред овим уваженим скупом искрсава голема одговорност, да први пут о Краљу НИКОЛИ I Петровићу прозбори ријеч објективне науке, и да се у тој ученој ријечи сучели снага и тежина провјерљиве аргументације, кроз академску смиреност и промишљеност.

I

Краљ Никола Петровић, и као црногорски суверен и државник, а и као чољвек, морао је закорачити преко прага пакла Првог свјетског рата под неподношљивом тежином вишеструког оптерећења. Носећи на врату терет својих седамдесет и пет година; под претпоставком да су сва друга, безбројна државна питања била сложена до неке подношљивости, и изгледне рјешивости морали

бисмо се људски запитати: колико човјеку тих година још преостаје физичких и менталних моћи: духовне бодрости и интелектуалног рефлекса, да се ухвати у кости са свим оним што га је чекало, за шта је, иначе, била потребна далеко јача, млађа и свјежија моћ и енергија. Осим ове, јако битне чињенице, морало би се имати у виду и то, да је Краљ Никола већ дуже времена, прије него што ће доћи јул мјесец 1914, живио у стању депресивних расположења, а свакако и тешке гриже савјести, због онолико страћене црногорске младости око Скадра; највећма непотребно, а надасве – узалудно...

Једна сасвим интимна компонента, свакако ће умногоме допунити унутарњи мозаик душе и бића Краља Николе, у времену о којему говоримо. Он је био до сржи несрећан отац, са синовске стране, што једино, ваљда, могу разумјети до краја људи из овог поднебља. Као и сви људи аутократске свијести и понашања, у свим временима, па и данас, и он је имао одбојност према ученим људима у својој близини; поготово ако су испољавали самосталност мишљења и критички однос према стварима живота. Посљедица тога је видни недостатак компетентних савјетника око себе, тако да су све капиталне и судбинске одлуке и рјешења доношени у његовој глави, па стога не треба никога да чуди што су се такве Краљеве одлуке показивале, у пракси, као одлуке врло проблематичне промишљености и ваљаности, све до оних потоњих, које су биле погубне и фаталне, и за њега и за Црну Гору.

Послије сарајевског атентата од 28. јуна 1914, Краљу Николи је морало бити одвећ јасно да је куцнуо час судбоносних одлука; како за Црну Гору као државу, тако и за његову династију. Будући да је до танчина познавао душу и менталитет својих поданика, а и опште расположење народа да дијели судбину са Србијом – које је, узгред речено, и сам деценијама подгријавао својим пјесмама и косовским покличима – остајало му је, објективно, врло мало маневарског простора за неко дипломатско врдање и калкулисање. Било је, истина, у тим данима јулске кризе, извјесних контаката и разговора црногорског министра спољних послова Петра Пламенца са аустроугарским послаником, бароном Оттом на Цетињу, али они нијесу резултирали никаквим договором.¹ Интересантно је, да је на преговорима са Црном Гором, у смислу њеног одвајања од Србије, инсистирао и врло ратоборни начелник аустроугарског генералштаба, генерал фон Хецендорф, за кога његови дипломате нијесу, изгледа, имале довољно разумијевања.²

Занимљиво је, а у исто вријеме и врло индикативно, то што српска влада, послије сарајевског догађаја, није имала никаквог контакта са званичним Цети-

¹ Др Р. Распоповић, *Дипломатија Црне Горе 1711-1918*, Подгорица, 1996, стр. 594.

² Исто.

њем, с тим у вези, све до предаје ултиматума, 23 јула...³ Тако је Краљ Никола, ношен инерцијом догађаја и плимом народног расположења, након објаве бечког ултиматума Србији, 23. јула 1914. године, био приморан да сазове Народну скупштину на ванредно засједање, 1. 8. 1914, на којој је и донијета одлука о безусловном уласку Црне Горе у рат на страни Србије. Краљ Никола није тада био у прилици да бира која је солуција за њега боља, већ која је мање лоша. Све и да су аустроугарска обећања у почетним разговорима била широкогруднија, па тиме и примамљивија за антиратну одлуку, он је био свјестан тога да би народ повукао на другу страну, мимо његове воље, а то би био његов крах, а можда и крај.

Нема сумње да је он одвећ добро знао да му званични Београд није благонаклон и искрен, али другог пута није било. Тај изабрани, ратни пут, био је такође препун неизвјесности; како у погледу крајњег исхода рата, тако и у погледу свих непредвидивих расплета које ће рат неминовно проузроковати.

Ако је још и имао каквих-таквих нада и оптимизма у својој политичкој оптици, онда су такве наде могле бити везане искључиво за фактор: РУСИЈА, која ће, као традиционални заштитник Црне Горе, и ако победи, наравно, давати завршну ријеч на све балканске планове и пројекте. Краљева надања кријепила је његова илузија, да је он још увијек фаворит руског двора, што он фактички више није био.

II

Да је Краљ Никола заиста био човјек опхрван свакојаким бригама и теретима, о чему је било ријечи, најувјерљивије илуструје чињеница да Црна Гора, уласком већ у ватру Свјетског рата, није имала ни своју врховну команду, нити икаквог ратног плана!⁴ Без обзира на те чињенице, као и на све оне закулисне међудинастичке и међудржавне односе, на први званични упит Николе Пашића: какав ће став заузети Црна Гора у рату који је већ ту, Краљ Никола и његова влада, одрешито и без икакве резерве, одговарају Београду: „Судбина Србије и наша је судбина...”.

Иницијатива за блиску војну сарадњу двије нападнуте земље потекла је од Краља Николе, који се обраћа српској влади с предлозима: да се формира заједнички главни штаб за „обје војске”... да се размијене војни изасланици при врховним командама, те да се пошаљу „два или више српских виших официра”

³ Др Новица Ракочевић, *Политичка и војна сарадња Србије и Црне Горе у рату 1914*, Зборник радова, Колубарска битка, Београд, 1985, стр. 89.

⁴ Др А. Драшковић, *Мојковачка бишка*, Београд, 1989, Стручна књига, нап. 9, стр. 11.

који ће стручно помоћи организацију врховне команде.⁵ План ратних операција војводе Радомира Путника доноси са собом група од пет српских официра, на челу са ђенералом Божидаром Јанковићем, који је био и делегат своје, код будуће црногорске врховне команде. Умјесто заједничке, односно мјешовите, Краљ пристаје да црногорску врховну команду образују искључиво српски официри, са начелником, ђенералом Божом Јанковићем на челу, и пуковником Петром Пешићем као његовим помоћником. У тој „црногорској” врховној команди била су само два црногорска капетана, и то као техничка лица: Миро Божовић и Блажо Марковић.⁶

Колико је овдје заиста тешко разумјети толики алтруизам, и такву искреност савезничкој ствари Краља Николе, да битни атрибут своје суверености – војну силу, препусти команди официра стране суверене државе, утолико је, богме, још теже разумјети оне историчаре, који без устезања оптужују Краља за неискреност у савезништву, и за наводно опструисање рада доспјелих српских официра. Путниковим ратним планом било је стриктно назначено, да се двије трећине црногорског војног састава има одмах дислоцирати на сјеверни, санџачки правац, на спој са Ужичком српском војском, а да се са преосталом трећином бране сви остали фронтови Црне Горе, чија је дужина износила на стотине километара.⁷ Не улазећи у сву оправданост оваквог рјешења, са становишта Српске врховне команде, мора одмах пасти у очи чињеница, да се оваквим распоредом црногорских снага исказивала битна несагласност са стањем конкретних чињеница на самом ратишту. Настрану то, што је заобиђен један елементарни ред ствари; прије свега уважавање суверена једне пријатељске земље, да се уопште не консултује он, као врховни командант, у вези са таквим планом; а друго, што се уопште тиме није водило рачуна о томе: да ли Црна Гора уопште може успјешно одбранили своје западне и приморске границе са преосталим људством. Начелник врховне команде, Божа Јанковић, врши енергичан притисак на Краља Николу, да безусловно и без одлагања поступи по плану и пошале одређени контингент војске тамо гдје је одређено, тако да су већ на самом почетку ратне сарадње, настале жестоке варнице, које су попримиле, чак, и драматичне обрте, кад је један војвода Радомир Путник, на основу рапората својих официра из Црне Горе, могао да запријети прекидом сваке војне сарадње са Црном Гором.⁸ На сву срећу, Пашићева је влада показала више такта и мудрости од својих официра, па је тако та афера амортизована, али је ауторитет

⁵ Исто, стр. 13; Н. Ракочевић, *cit.*, с. 91.

⁶ А. Драшковић, *цит. нап.* 9, с. 13.

⁷ Др Новица Ракочевић, *Црна Гора у Првом свјетском рату*, Обод, Цетиње, 1969, стр. 61.

⁸ Др А. Драшковић, *цит. с.* 18.

Краља Николе тиме био видно деградиран. То се најбоље види из његове, неке врсте исповијести пред тим истим ђенералом Божом Јанковићем, кад му је рекао: „Мене нико није питао, но ми је... одређено да дам 2/3 своје снаге”.⁹

У истом контексту, краљев исказ који слиједи, дјелује напросто сажаливо, кад вели: „... а ипак ћу бити ће му драго, и за општу ствар учињети све што се може”.¹⁰ Краљ Никола је на овај начин, по нашем мишљењу сасвим неоправдано, испустио све конце контроле над сопственом војском из својих руку, што је убједљиво говорило о томе, да он више ни издалека није онај енергични владар, чија се ријеч слуша и уважава.

Он се осјећао усамљеним, изолованим од свих мјеста гдје се одлучују најважније ствари; па чак и оне које се тичу његове државе и њега лично. Тако је остала без икакве видне реакције и врло непријатна епизода са демисионирањем његовог војног делегата код Српске врховне команде, бригадира Јова Бећирира, који је, због омаловажавања и разних увреда, демонстративно напустио Србију и вратио се крајем октобра 1914. у Црну Гору. Његово мјесто више није попуњавано, што најбоље говори на каквом је нивоу био реципроцитет односа ратних партнера и савезника.¹¹

Сматрамо врло значајним нагласити једну чињеницу у вези са чисто војничком идејом и иницијативом Краља Николе, још на самом почетку ратних операција, тј. прије него што су стигли официри Краљевине Србије у Црну Гору. Још 14. августа 1914, Краљ је, сопственом иницијативом, учинио предлог влади Француске, да се, ангажовањем њезине флоте и дијела копнених снага с артиљеријом, са континенталне стране, а уз активну помоћ црногорских снага, нападне аустроугарска поморска база у Боки Которској, те да се непријатељ тако лиши великог преимућства, које му је пружала ова незамјенљива поморска лука. Француска врховна команда брзо је схватила војну; чак и стратегијску цијелисходност такве идеје, и одмах је предузела одређене мјере у том правцу.¹² Међутим, интервенцијом посланика Србије у Паризу, Миленка Веснића, француско ангажовање не само да је обустављено, већ је подигнута силна бука у савезничким пријестоницама против Краља Николе, који тобоже, самоиницијативно и без знања савезника, користи заобилазне путеве да освоји нове територије, како би политички ојачао.

⁹ Божа Јанковић – Српској врховној команди, Обр. 71 од 18 (31) августа 1914, Архив Истор. института Ц. Горе, Подгорица, Ф-349.

¹⁰ Исто.

¹¹ Др А. Драшковић, цит. нап. 15, с. 13.

¹² Др Никола Шкерковић, *Црна Гора у Првом свјетском рату*, с. 18-19.

Ма какви да су били мотиви Краља Николе, у вези с овом идејом, ја сам слободан да и сада тврдим, да је то била идеја од капиталног војничког значаја; чак и на нивоу Антанте, само да се ваљано припремила и извела до краја. Падом Бокке, пала би аутоматски и велика дионица јадранске обале, а тиме би Аустро-Угарска добила стравични удар у сам трбух, са свим низом даљих посљедица...

III

Краљ Никола ће тек на крају своје личне драме (децембар 1915 – јануар 1916) схватити да је брутално одбачен од свих тобожњих савезника, укључујући и Русију, ако је дотле уопште и имао неких илузија у том погледу. Његова добро знана луцидност и проницљивост из млађих година биле су му увелико дефицитарне, у судбоносним годинама и данима о којима се овдје говори. Да није тако, он је морао осјетити већ од самог почетка ратних дејстава, тј. од квалитета сарадње са српским званичним факторима, укључујући и „своју” Врховну команду, која га је потпуно заобилазила у свим битним питањима одлучивања на војном плану. Најмање двије ствари су га у то свакодневно могле у том погледу, непогрјешиво увјерити, и изван оних непријатних судара са ђенералом Јанковићем са почетка које смо спомињали. То је на првом мјесту однос савезника према Црној Гори, у погледу регулисања питања њеног редовног снабдијевања основним потребама, без којих се рат није могао водити: хране, муниције, одјеће и љекова. Наиме, Краљ је тако лакомислено, да не кажемо и наивно, допустио себи толику комоцију, да већ одмах на почетку не добије у руке чврсте гаранције од великих ратујућих сила, на чијој је страни и Црна Гора ратовала, да ће га редовно снабдијевати, већ је све препустио Србији, да она о томе води рачуна. Чак су се и страни дипломати на Цетињу жалили својим владама, да једва себе прехрањују у Црној Гори.¹³

Француска се била на извјестан начин обавезала да својом флотом прати и штити бродове који су довозили помоћ Црној Гори, и она је то, како-тако, углавном извршавала све до фебруара 1915, када је нагло и, без видна разлога и повода, престала да то чини. По свему судећи, како наводи др Новица Радовић у својој књизи, и ту се радило о смишљеним опструкцијама са ових страна...¹⁴ Главни (фиктивни) спољни ослонци Краља Николе: Русија и Италија, посве су изневјерили његова очекивања: Русија зато што објективно није могла учињети више него што је чињела, а она је, уосталом, и једина која је, и кредитом и ма-

¹³ Драгољуб Живојиновић, *Ц. Гора у борби за ојштанак*, Београд, 1996, стр. 50. извештај француског посланика Де ла Рош-а Вернеја-Паризу...

¹⁴ Др Новица Радовић, *Црна Гора на савезничкој голгоџи*, с. 20.

теријалом била носећи црногорски снабдјевач, док Италија окреће леђа Црној Гори, из неких њезиних политичких рачуна. Поставља се питање, да ли је Краљ Никола био у прилици и да нешто опипљивије предузме, рецимо на војном или дипломатском плану, у смислу скретања пажње „великих” савезника на конкретне тешкоће његове земље, осим што је слао честе жалопојке, без одјека, италијанском краљу и руском цару?¹⁵

Објективно, његов маневарски простор, у том смислу, био је више него скроман и ограничен, али је исто тако реално закључити, да се и у таквим околностима могло наћи неких дјелотворних средстава, којима би се на осјетнији начин утицало на толику грубу небригу „савезника” Црне Горе, само да се испупило енергичније.

Када је ријеч о снабдијевању Црне Горе у периоду Првог свјетског рата и не само о снабдијевању, овдје истичемо једну толико драстичну и погубну чињеницу, за коју је заиста тешко наћи образложење. Наиме, пошто су Србија и Црна Гора успоставиле заједничку границу у Метохији и бившем Новопазарском санџаку 1913. године, испоставило се једно основно, кључно, рекли бисмо чак, животно питање, а то је: оспособљавање бар једне колске комуникације између ових двију држава; било од Косовске Митровице на Рожаје и Беране, било пак од Пећи према Андријевици. Црна Гора је одмах покушала са изградњом пута према Митровици, али није имала снаге да нешто озбиљније постигне, па се обратила Србији, при крају 1914, када су већ биле сломљене све аустроугарске офанзиве. Тражила је од Србије 12.000 ратних заробљеника за овај посао – како наводи др Новица Радовић,¹⁶ који су јој били обећани, наводно послије интервенције руског посланика Трубецког, али који никада нијесу и упућени.¹⁷

Протекла је скоро година дана без ратних дејстава – уважавајући у пуној мјери све страшне невоље Србије: велике губитке, епидемије... – а да се нико није сјетио од србијанских званичника, да овом питању посвети и најмању пажњу!? Чак ни Српска врховна команда, која је била и најпозванија да то питање буде стављено под приоритетну потребу и хитност – није ни ријеч о томе проговорила?¹⁸ Тај, у сваком случају врло свјесни немар, добија свој парадоксални врхунац у чињеници, да се сам начелник Српске врховне команде, у безизлазној ситуацији, на Косову, обраћа начелнику Црногорске врх. команде Пешићу, тек 20. новембра 1915. године, актом О бр. 24553, у коме стоји: „Молим, наредите да се најхитније оправу пут Ђаковица – Пећ за колски саобраћај. Исто та-

¹⁵ Исто, стр. 24.

¹⁶ Исто, стр. 22.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Др А. Драшковић, цит, стр. 33.

ко – стоји у овом акту – да се и коњска стаза Пећ-Велика-Андријевица дотера и оправи за... коњски саобраћај”.¹⁹

Па зар је један прослављени ђенерал Путник, с функције на којој се налазио, могао себи да допусти, да за читаву годину дана раније нема информације о томе, у каквом се заиста стању налазе те „коњске комуникације” према Црној Гори, ако већ то „није знао” онда, 6. августа 1914, кад је радио „заједнички ратни план”, и то „за обје војске”... ? Није ријеч овдје само о животном интересу Црне Горе, везаном за ове комуникације – гдје јој је, узгред речено, остало у Метохији велико артиљеријско оружје неискоришћено, као и огромне количине намирница, због немогућности транспорта – већ је несхватљива чињеница, да Српска врховна команда ово питање занемари, себе саме ради. Јер, ту се радило о комуникацији стратегијског значаја, без обзира на то како да су се ратне прилике окретале.²⁰ С пуно једа, али оправдано, цитирани др Новица Радовић, на једном мјесту у својој књизи, изводи глобални биланс катастрофе по српску војску, настале искључиво недостатком колске комуникације, и каже:

„...Међутим, благодарећи овом немарном и тенденциозном држању србијанске владе према Црној Гори, овај пут не би изграђен, и зато Србијанци оставише у рукама непријатеља 100.000 заробљеника више но што је морало бити, и сав ратни материјал”.²¹ Црна Гора је била апсолутно немоћна да било шта учини на оспособљавању поменутих саобраћајница, од којих јој је много шта зависило. Ако је и Пашићева влада ово стратегијско питање забашуривала из сасвим провидних политикантских и династичких рачуница – нико нема права, а још мање разлога, да амнестира великог гријеха Српску врховну команду, која је ово питање просто морала, макар и самоиницијативно, ријешити, полазећи од чистог војног и стратешког резона, а да и не коментаришемо чињеницу, шта је то значило, тачније, шта је требало да значи, за међусобне комуникације између двије ратујуће, савезничке војске, чија је судбина била директно и најтјешње повезана.

IV

Када су се крајем 1914. године били релативно стабилизовали црногорски фронтови, и то ће потрајати све тамо до октобра 1915. године, Црна Гора је могла доста тога порадити на својој окрепи, за вријеме трајања тога мировања, само да је имала осигурано редовно; макар и не било потпуно, снабдијевање. Ако

¹⁹ Петар Пешић, Ратник, 1-2/1925, стр. 52.

²⁰ Др А. Драшковић, цит., стр. 109.

²¹ Др Новица Радовић, цит., стр. 22.

је још понешто и стизало, с времена на вријеме морским путем, бродови без војне пратње нијесу смели допловљавати до Бара и Улциња, па су своје терете искрцавали или у Драчу или у луци Сан Ђовани ди Медуа, на албанској обали. Оно што би преостајало од тих искрцаних терета намијењених Црној Гори, послије пљачки арбанашких банди, малим бродницама је превожено Бојаном до Плавнице. Иако се радило о заиста минималним дотурима, они су ипак били једина нада, али ни то није било сигурно због речених разлога. То је представљало велики проблем за Краља Николу, како да ријеши то питање, будући да није имао ингеренција да било шта предузме војнички, на своју руку, јер је исте предао у руке начелнику штаба Врховне команде, ђенералу Божу Јанковићу и његовим, српским официрима... Постојао је, истина, Старосрбијански одред црногорске војске у Метохији, под командом бригадира Радомира Вешовића, али је и та, доста скромна формација, такође била под ингеренцијама Врховне команде, а не његовим. Свакако да ови планови Краља Николе о војној инфилтрацији у Албанију нијесу имали и једини мотив у томе, да би се обезбјеђивали транспорти од албанских лука...

Почетком љета 1915. године биле су учестале активности непријатељске авијације изнад црногорских вароши, које су ови бомбардовали, а Црна Гора није имала чиме да им се супротстави. Тако је настала идеја да се организује састанак принца Петра, команданта Ловћенског одреда, са мајором Густавом Хубком, бившим војним изаслаником Аустро-Угарске на Цетињу.²² До тог састанка је стварно и дошло 11. јуна 1915. године, недалеко од Будве. Поред принца Петра, састанку је присуствовао и његов начелник штаба, командир Нико Пејановић са још неколико лица. Др Новица Радовић тврди, чак, да је иницијативу за такав састанак покренуо, па према томе и био упознат са њоме – пуковник Петар Пешић, из Врховне команде.²³

Као прво, дакле, тај састанак није био никакав тајни састанак; а друго, једини предмет разговора је требало да буде обустављање бомбардовања црногорских цивилних циљева и насеља од стране аустроугарских аероплана. Послије тог састанка су доиста ти инциденти били, ако не прекинути, а оно битно смањени.

О томе колико је овај, несумњиво Краљев, потез био дипломатски дискретан и осмишљен, као и сам избор преговарача – о томе не треба да трошимо много ријечи. Такви контакти зараћених страна, на локалном нивоу, нијесу никаква новина у микродипломатској и ратној пракси, колико нам је познато. Тиме јесте несумњиво повријеђен међусавезнички договор да се не воде никакви јед-

²² Др Р. Распоповић, цит., стр. 597.

²³ Др Новица Радовић, цит., стр. 29.

нострани преговори са непријатељем, док год непријатељства трају, али зар није толико тога урађено иза леђа Црне Горе; и прије и послије тог фамозног сусрета Петар – Хубка, па се није догодила пропаст свијета. Да се радило о Краљевој намјери да поведе извјесне разговоре с аустроугарским званичним лицима, по неким крупнијим и суштинским питањима – што не би требало ништа да нас чуди, с обзиром на његову видну маргинализацију од стране „својих” савезника – па он би, ваљда, смислио неки интеллигентнији начин и мјесто да то обави, а не усред бијела дана, у сеоцету Лазаревићи, код Будве, и то да те преговоре води неiskusни младић, а још у присуству других лица. Нико још није извадио нити један документ који би говорио о некој другој теми тог састанка, осим оне обнародоване већ; а то није рекао ништа више ни сам Хубка у својим записима, објављеним доста година касније, када већ није било никакве бојазни од истине.²⁴ Форма, дакле, јесте тиме мало нарушена, али суштински, савезници од тога нијесу имали ама баш никакву штету, а ни Црногорци корист, додуше.

На основу онога што је касније тако силовито букнуло, попут какве епидемије, по свим савезничким дипломатским канцеларијама, надувавањем тог злосрећног састанка Принц Петар – мајор Хубка, до размјера међународне афере, по свему судећи био је само жељени повод – свеједно да ли је изрежиран или до њега дошло на начин како је званично на Цетињу о томе речено – који је требало да послужи нечувеној харанги против црногорског Краља, кога је требало пошто-пото компромитовати код савезничке јавности... Гријех је то био и голема неправда, товарити без икакве мјере безразложну љагу на образ једног остарјелог краља, који се у свим судбоносним ситуацијама дотле бјелодано исказао као искрен савезник и брат, спреман на жртву, само да би се тиме задовољно неки поен више у међудинастичком престижу.

Краљ Никола је схватио да мора нешто сам предузети, како би ставио под своју контролу сјеверозападне дјелове Албаније и град Скадар, који су Црногорци, ту недавно, тако штедро залили својом крвљу. Не обавјештавајући доиста никог, он наређује бригадиру Радомиру Вешовићу, команданту Старосрбијанског одреда у Ђаковици, да изведе ову акцију, што је Вешовић врло ефикасно и извео, 28. јуна 1915. године.²⁵ Тек послије заузимања Скадра настала је права олуја бијеса и оптужби на рачун Краља Николе, каквој дотле није било равне. Колико је била ијетка реакција официјелног Београда због овог догађаја, најбоље се види по томе што је Краљевина Србија смјеста опозвала свог војног делегата и, дотле начелника штаба Црногорске врховне команде, ђенерала

²⁴ Др Војислав Вучковић, *Дипломатска позадина уједињења Србије и Црне Горе*, Ревизија за међународно право, 2/1959.

²⁵ Др А. Драшковић, цит., с. 235.

Божу Јанковића!²⁶ Њега ће на тој дужности – на несрећу Црне Горе – замијени-ти пуковник Петар Пешић. Овај потез „неискреног и себичног” савезника – како се оквалификовао Краљ Никола – довођен је у непосредну везу са контактом са Хубком, као дио тајног аранжмана са непријатељима. А како је на цијелу аферу интимно гледао ђенерал Јанковић, нека он сам каже. На опроштајној вечери која му је приређена, мало опуштен пићем и топлином људи, он је на одласку рекао Љубу Бакићу, црногорском политичару: „Алал вам вера браћо, ви сте вршили своју дужност, а ја вршим своју”!²⁷

Колико је неправде, па и формалне нелогичности у томе што је Краљ Никола урадио, и за шта је био сурово оптужен и ољаган, најбоље ће се видјети из тог голог факта, што су се у Албанији већ мјесецима прије тога налазиле трупе Грчке, Италије, па и саме Србије! А једино је кривац због исте ствари црногорски Краљ!? Треба ли напомињати то, шта је тај исти Скадар значио за српску војску, владу, врховну команду... само шест мјесеци касније...?

V

Колико је била жестока и безобзирна оптужујућа кампања против црногорског суверена, Краља Николе Петровића, од почетка рата 1914. године, па и потом, свједочи нам и то, да се и данас поједини савремени историчари служе готово истим рјечником, и крајње некритички, истом аргументацијом који су били актуелни у оно вријеме. Ми смо на овом скућеном простору могли навести само мали дио убједљивих чињеница – а њих има напретек – којим се жељело показати у каквим се војно-политичким, дипломатским и савезничким односима нашао Краљ Никола, ступањем несебично у пакао рата. Све чињенице указују на то, да је Црна Гора као самостална држава била изгубила све битне полуге подршке, а прије свега их је изгубила у Русији, која је – са своје тачке гледишта вјероватно оправдано – сматрала да треба фаворизовати Србију као далеко јачег партнера, од двију српских краљевина, будући да је Бугарска као њен ранији фаворит била изгубила у Петрограду сваки морални кредит. Русија је, додуше, сачувала дипломатски такт и фасаду политичке учтивости, па није отворено исказивала своје стварне ставове. Таквим политичким процјенама Русије, у вези с политичким третманом Црне Горе, највише је могла бити охрабрена Краљевина Србија, која је, са своје војничке, економске, па и међународнополитичке позиције објективног престижа, имала највише интереса да се Цр-

²⁶ Др Никола Шкерковић, цит., стр. 61.

²⁷ Др А. Драшковић, цит., с. 236, нап. 19.

на Гора и њена династија елиминишу из конкуренције око пијемонтског стожера окупљања српства.

Што се Енглеске и Француске, као великих савезника тиче, њихов однос према Црној Гори могао је бити само периферан и игнорантски; будући да она ни једној ни другој, објективно, није скоро ништа значила у пројекцијама њихових будућих, балканских и медитеранских комбинација. То је посебно важило за Енглеску. Давнашња истина, да мртви и слаби нема пријатеља, најбоље се испојила у случају Црне Горе у овом периоду, при чему посебно треба истаћи крајње некоректан и себичан однос Италије према Црној Гори. И то не само по основу крвног сродства њихових династија, већ прије свега због савезничких моралних обавеза, као најближе земље, а онда и са гледишта потенцијалних интереса ње саме.

Питање: у коликој је мјера допринијела таквој својој, интерсавезничкој позицији и третману сама Црна Гора, односно Краљ Никола, који је одлучујуће одређивала њезин курс и политику – јесте питање за много ширу елаборацију и расправу него што се то може казати на овом ограниченом простору. У сваком случају имамо разлога да вјерујемо, да је много тога могло бити и другачије, и боље ријешено, него што се догодило, али под условом да се та државна и војна политика земље темељитије и дубље изучавала и артикулисала у више искуسنих и мудрих глава, а не само у једној.

Мислим да није нарочито тешко донијети суд о томе, колико је Краљ Никола, објективно, могао бити довољно компетентан, и довољно mudar и разборит у свакој ситуацији – а тих ситуација је било толико много и толико тешких и деликатних – да реагује на њих на најадекватнији и најрационалнији начин. С обзиром на његово опште стање, како смо га покушали оцртати на почетку, сасвим је сигурно, да су многи исходи и рјешења морали бити и недовољни и промашени, што је пракса најбоље показала у маси конкретних примјера.

Како, иначе, објаснити неограничено „повјерење” у пуковника Петра Пешића, кога још унапређује у „Сердара Бјелогорског”, када је иоле луцидан ум морао схватити, да му такав човјек, као заклети повјереник своје владе и своје врховне команде, чији су крајњи циљеви и интереси супротни његовима – не може бити искрен сарадник, а камоли пријатељ и човјек од државног повјерења. Оно стање у каквом се испољавао у задњим недјељама боравка у Црној Гори Краљ Никола, према многим његовим непосредним свједоцима, било је душевно и ментално стање конфузног и болесног човјека, који није имао никакву јасну концепцију шта треба учињети, или не учињети, да би његова војска и његова држава имала повољнији резултат. Када се на основу докумената, континуирано прати понашање Краља Николе, не даље него од 25. децембра 1915. пошто је влада сердара Вукотића поднијела оставку, па до његовог несрећног одласка за Скадар и у неповратак 19. јануара – сумњам да би ико у томе могао

открити и зрнце, макар, стабилне промишљености и чврсто утврђенога циља. У томе свјетлу, дакле, онемоћалог и изгубљеног човјека морамо схватити и Краљеву трагичну одлуку о напуштању земље и војске, и то напуштању на онај начин на који је то учинио. То није више чин за осуду, већ за дубоко људско сажаљење! Свему томе упркос, тај се некада велики Краљ хорски назива ИЗДАЈНИК, и то и до данас траје. А што се ти који тако зборе не запитају: Кога је он то издао; гдје и када?

Је ли он стварно издајник, или је издани? Зар није једино црногорска војска ратовала сама, самцијата на Балкану два пуна мјесеца, када се више ничија пушка није чујала да опали против солдата Централних сила? Тачно може бити једино то, да је Краљ Никола издао – али себе!

